

ÅRBOK FOR KARMSUND

MUSEET FOR HAUGESUND OG BYGDENE

Årshefte 1966 - 76

Haugesund 1976

Worum's Trykkeri A/S

RÅD OG URÅD FOR ULVEPLAGE

Av Per Qvale.

En mengde stedsnavn fra distriktet vårt kan gi oss en anelse om hvor stor ulveplagen var for drøye 100 år siden: Ulvanes i Ølen, Vargarvikå i Nedstrand, Ulvavoll samt Ulvavollsvatnet i Vikedal, Ulvådalen sør for Frøyland i Vats, Ulvevne nær Svendsbø på Bjoaveien, Skrubbahaugen i østenden av Grindefjorden som skal ha fått navnet fordi en ulv satt der og ulte, Ulvanes i Ølve, Kvinnherad, Ulveråker og Ulveråkerfjellene ved Valevåg, Ulvøynå i Føynå og ved Røvær, Ulvaskår nord i Skåre, og Skrubbahåla på nordspissen av Karmøy. Sagnet sier at en ulv gikk over isen på Karmsundet en vinter og slo seg til i Skrubbahåla.

Det heter i folketroen at ulven søkte til havet om vinteren/våren for å drikke sjø. Hvis den ikke det gjorde, ville den ikke kunne formere seg, mente man.

En litt mer akseptabel forklaring på at ulven søkte mot sjøen, kan kanskje være at den rett og slett var sulten og søkte til befolkede steder. Skjønt ulven hadde andre muligheter når den var sulten: Den kunne åpne gapet mot himmelen, og da kom det tre dråper blod i svelget på den og stilte den verste sulten

Enda en mulighet hadde den: Den kunne ule! Den ulte nemlig på grunn av sult, visste gamle folk å fortelle, — og da forbarmet Vårherre seg over den og lot saftige kjøttstykker dale ned i kjeften på den!

Kanskje var det derfor de satt og hylte, de 6 ulvene Torgils Klungeland så like ved husene på gården Heggebø i 1868?

Det kunne nå ellers tyde litt av hvert å møte ulven: «Naar nogen om Morgen udgaar og han da møder en Hare, holdes for et ondt Tegn, men løber hannem Biørne eller Ulve forbi, optages den Dag et lykkelig og gott Tegn», heter det i en opptegnelse fra Valdres i 1687. Men ikke alle var enige i dette: «Treffer man mange ulver samlet, varsler det krig,» mente noen — «da kommer de for å spise likene».

Ulven fungerte også som værvarsel. Ulvetuting om vinteren varslet værforandring, sannsynligvis tøvær, sa man noen steder. På Sørlandet trodde man at ulven varslet sterkt uvær med snø.

Torgils Klungeland var mye plaget av ulven, forteller T. Lunde. En mørk kveld han var på hjemvei fra Ølensjøen, «hørde han brått det rusla i vegen og ruska i småstein attom seg og skjøna det var skrubbena. Han vart då livande redd, hivde av

seg trøya og drog henne etter seg.» Dette var et råd mot ulven som man kjente fra hele landet. I Etne het det at det også ville hjelpe å dra et tau etter seg.

Så enkelt var det ikke å beskytte buskapsen mot ulven. En natt ble alle geitene til en husmann i Sandeid drept. En annen natt rev den 8 væreren i stumper og stykker i Hogganvik. Men det var ikke bare småfe den tok: Ingebrit Steinsland fikk drept både føll og hest på Liggjarestaden i Bjoalia. I Ølen drepte ulven hele 4 hester i forrige århundre!

Natten etter et ulvejag(!) hadde ulven gått til angrep på en flokk hester i Vikedalen. For å forsvare seg stilte de seg opp i en ring, med bakendene innover, slik at de kunne sparke etter udyrene med forbena. Inne i ringen hadde føllene fått plass.

For å kunne forsvare seg mot ulv og bjørn, ble hestene ofte skarpskodd, og hundene ble iblandt forsynt med solid pigghalsbånd.

Ulvens fremgangsmåte for å drepe hester og andre store dyr, var å grefse etter dem fra sidene og trekke innvollene ut av svangen.

Men helt rådløse var man nå ikke når det gjaldt buskapsen, heller. Om gjeteren fikk øye på ulven i tide, kunne han «klomse» den, d.v.s. lamme den slik at den ikke kunne bevege seg, men ble stående fastnaglet på samme flekken!

Man kjenner en mengde trolldomsformulærer som ble brukt til å klomse med. De fleste er en oppfordring til Jomfru Maria (eller andre hellige) om å låse igjen kjeften på udyret med sine «himmelske nøkler». Man tenkte seg at tanngarden og klørne til rovdirene da ble «låst» fast ad magisk vei.

Denne formulæren stammer fra Romedal og Jeløy sist på 1700-tallet:

«Jeg knepper min Klave
og slipper mit Fæ,
jeg slipper det frem
i Jesu Navn.
Jeg lokker det paa den grønne Eng,
der skal det ræke om
med Jesu velsignede Nøgler.
Jeg klomser dig Ulv og Ulvetand,
jeg klomser alle Klodyr, i Skogen gaar
saa nær som Fæhunden vor.

I Navn Gud F.S. og H.aand. Amen».

En kortere og enklere «oppskrift» er kjent fra Sørlandet på 1860-tallet:

«Naar man møder en Ulv, raaber man til den:
Klums haai!
Dermed bliver den straks klumset!»

Men kunne man få tak i en ulveskrott, var man godt hjulpet! Ved å gi dyrene tørket ulvekjøtt første mai, var de nemlig sikret mot ulven for et helt år!

Binder man «det yderste af en Ulverumpe» i bjelleklaven feet har på seg, vil ingen ulv nærme seg buskapan, sa man i Ørskog i 1830-årene.

I Valdres skar man ulvekjøttet opp i smale stykker og tørket det i vinden. Siden støtte man det til pulver og lot buskapan ete det. Det skulle være effektivt.

Gjeterne måtte være svært nøye med hva de foretok seg! Kom gjeterne *spisende* til buskapan, ville ulv eller andre rovdyr komme og spise av flokken —.

Slo han opp-og-ned med en kjepp slik at det hvinte i luften, bidro dette til å kvesse ulvetennene. Slo han derimot vannrett med kjeppen sin, slo han tennene *ut* på ulven.

Men kjeppen måtte ikke være *hvit*, — da kom nemlig ulv eller bjørn helt sikkert og forsynte seg av dyreflokken!

Kanskje var det noe av dette man glemte en høst i Rafdal (sørsiden av Åkra-fjorden)? Man slapp sauene ut etter klippingen, og folkene fikk ikke øye på ulven før den var midt i saueflokk. Et halvt snes halvdøde dyr var resultatet.

Hadde de nå bare sett ulven i tide! Da kunne de klomset eller lest Fadervår og slått korsets tegn, så ville ulykken være forhindret.

Nå var det heller ikke spøk å jage ulven bort, eller å skade den. Da *hevnet* den seg, ble det sagt.

Dessuten kunne ulven klomse både folk og fe. Selv ikke et *gevær* var til hjelp hvis ulven fikk kastet et blikk inn i løpet. Da ble det forgjort slik at man ikke kunne skyte!

For ulven var egentlig et *trolldyr*, med nær forbindelse med de trollkundige. Ulven var trollkvinnens ridedyr, ja, dyktige trollkjerringer kunne endog iføre seg ulveham!

De kunne også omskape *andre* til ulveskikkelse. *Varulv* ble de da. I Hallingdal visste man å fortelle om varulver som hadde levd sammen med ulvene i skogen i lengre tid.

Varulvene var ofte vanlige mennesker om dagen, og ulver om natten. Man kjente to måter å bryte denne trolldommen på: enten måtte varulven rive fosteret ut av en svanger kvinne og drikke dets hjerteblod (!) eller, mindre blodig, ved å kalle vedkommende «varulv» når han var i menneskeham.

Heller ikke varulv har man vært fri for på våre kanter. På gården Gjesteland i Høle bodde det for lenge siden en mann som hadde ord på seg for å være ulv om natten, forteller Aamund Salveson. En natt drepte ulven en hest på Høle. Neste dag var det en som traff Gjestelandsmannen, som sto og pirket seg i tennene mens han sa: «Hølegråen sit i tennene mine».

Når man hører om hvor fæle disse dyrene var og at de sto i nær kontakt med trollmaktene, er det lett å skjønne at man mobiliserte fullt mannskap i de fleste kommunene i Haugesundsdistriktet for å drive ulven bort.